

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2021, 25 (3): 1277-1298

Kur'an-Sünnet Bütünlüğü Bağlamında *Kur'an Yolu* Tefsirinde Hadis Kullanımında Görülen Problemler

The Problems in Hadith Usage in Kur'an Yolu Tafsir within the Context of Qur'an-Sunnah Unity

Mehmet Ali Çalgan

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Assist. Prof., Adıyaman University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Hadith
Adıyaman, Turkey
mcalgan@adiyaman.edu.tr orcid.org/0000-0002-5780-5067

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 3 July / Temmuz 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 24 November / Kasım 2021

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2021

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 25 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1277-1298

Cite as / Atıf: Çalgan, Ali Mehmet. Kur'an-Sünnet Bütünlüğü Bağlamında *Kur'an Yolu* Tefsirinde Hadis Kullanımında Görülen Problemler [*The Problems in Hadith Usage in Kur'an Yolu Tafsir within the Context of Qur'an-Sunnah Unity*]. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 25/3 (Aralık 2021): 1277-1298.

<https://doi.org/10.18505/cuid.962041>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

The Problems in Ḥadīth Usage in Kur'an Yolu Tafsīr within the Context of Qur'ān-Sunnah Unity

Abstract: The Sunnah has an important role in the correct understanding and the protection from wrong interpretations of the Qur'ān. Accordingly, ḥadīth played a crucial role in shaping the opinions of the mufasssirs. In this article, the tafsir titled *Kur'an Yolu* written by a group of scholars and first published by the Presidency of the Religious Affairs in 2003 which is widely read in Turkey is examined from ḥadīth usage point of view. The problems in ḥadīth usage are classified under headings such as insufficiency/incorrectness in the explanation of verses due to insufficient usage of ḥadīth, not including ḥadīth which corroborate the verse, wrong conclusions derived from ḥadīth, problems with citations, ḥadīth translation problems, wrong explanation of ḥadīth, problems with some issues related to Sunnah. Over fifty examples where there were wrong citations of ḥadīth, wrong conclusions were derived, there was mixing up of ḥadīth and translation errors leading to wrong meanings were determined and the most important ones were studied. Due to these problems regarding ḥadīth usage, it was seen that sometimes the unity of Qur'ān and Sunnah was violated and some wrong explanations were given. The article is important due to determination of these mistakes and attracting attention to care and precaution in ḥadīth usage in this kind of works. This study indicates the importance of Qur'ān-Sunnah unity and shows the important role that ḥadīths play in understanding the verses. It is observed that in case ḥadīths related to a verse are not given or given in an insufficient or incorrect manner the verse in question is understood or interpreted incorrectly. Therefore, the correct translation and explanation of the ḥadīth, avoiding citation mistakes and making use of primary sources are very important. The factors that lead to wrong conclusions are not evaluating a ḥadīth in its entirety (taking into account only the first part of the ḥadīth), not evaluating the ḥadīths related to a subject in entirety (taking into account only certain ḥadīths), not making use of commentaries in order to understand a ḥadīth correctly and wrong citation of a ḥadīth. The fact that the ḥadīth which is about the gladness of Allah due to the repentance of a person has been confused with another ḥadīth and an additional error has been made in the text of this ḥadīth indicates that the authors have remembered this ḥadīth incorrectly and they have not verified this ḥadīth in its source. Given the material mistakes in many other examples under the citation errors title, it has been concluded that the wrong citation of ḥadīths in a way that affects the meaning constitutes a serious problem for the work under examination. As to the translation problems, it is observed that they arise from wrong citation of the ḥadīth from its sources (for instance omitting a word or adding expressions that are not found in the ḥadīth) or not making use of commentaries in understanding the ḥadīth. It is necessary that for the analysis of the ḥadīth the authors make use of the tafsir of Ibn Kathīr who is a ḥadīth scholar along with the works of other scholars who are not specialized in ḥadīth in order to correctly determine the accuracy level and meaning of the ḥadīth. It seems necessary that a commission that includes ḥadīth scholars review this work in order to correct the mistakes that are found and to make use of the suggestions that are put forward. This step is important for correcting the mistakes found in this prestigious and widely used work. Furthermore, since many readers gain knowledge about Qur'ān using this work, consideration of issues raised in this study will contribute to the forthcoming edition of the work. It is surprising that despite proposed corrections since its initial publication, so many material mistakes still exist in this valuable work which is a product of great effort. It is hoped that it will continue to become useful for people by making necessary corrections.

Keywords: Ḥadīth, Qur'ān, Tafsīr, Sunnah, Kur'an Yolu.

Kur'an-Sünnet Bütünlüğü Bağlamında Kur'an Yolu Tefsirinde Hadis Kullanımında Görülen Problemler

Öz: Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılması ve yanlış tevillerden korunması açısından sünnet çok büyük bir işleve sahiptir. Bu sebeple, müfessirlerin görüşlerinin şekillenmesinde hadisler önemli bir rol oynamışlardır. Bu makalede, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından ilk baskısı 2003 senesinde yapılan ve ülkemizde çok yaygın olarak okunan *Kur'an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir* isimli çalışmada hadis kullanımı incelenmiştir. Hadis kullanımında tespit edilen problemler hadislerden yeterince ya da hiç yararlanmama sebebiyle âyetlerin eksik ya da yanlış beyanı, âyetleri teyid eden hadislere yer verilmemesi, hadislerden yanlış istidlâller, nakil problemleri, hadis tercüme problemleri, hadislerin hatalı izahı, hatalı metin tenkitleri, sünnetle ilgili bazı konularda problemler başlıkları altında gruplandırılmıştır. Eserde müttefekun aleyh olan bazı hadislerin dahi yanlış nakledildiği, yanlış istidlâllere konu edildiği, yanlış izah edildiği, birbirine karıştırıldığı, mânayı bozan tercüme hatalarının yapıldığı elliyi aşkın örnek tespit edilmiş, makalenin sınırları dolayısıyla bunların en önemlileri incelenmiştir. Hadis kullanımı ile ilgili bu problemler sebebiyle Kur'an-sünnet bütünlüğünün yer yer ihlâl edildiği ve bazı yanlış izahların yapıldığı görülmüştür. Makale, bahse konu hataların tespiti ve bu tür çalışmalarda hadis kullanımındaki özen ve ihtiyata dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Çalışmamız Kur'an-sünnet bütünlüğünün önemini göstermekte ve âyetlerin doğru anlaşılmasında hadislerin son derece mühim bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bir âyetle alakalı olan hadislerin verilmemesi yahut eksik veya yanlış aktarılması halinde söz konusu âyetin yanlış anlamlandırılması/yorumlanması sonucunun doğduğu görülmüştür. Bu noktada ilgili hadislerin doğru tercümesi ve izahı, nakil ve istidlâl hatalarına düşmekten kaçınılması, aslı kaynaklardan yeterince yararlanma büyük önem arz etmektedir. Yanlış istidlâllere yol açan âmillere bakıldığında bir hadisin kendi bütünlüğü içinde değerlendirilmemesi (hadisin sadece ilk kısmının dikkate alınması), aynı konudaki hadislerin bütünlük içinde değerlendirilmemesi (sadece belli hadislerin dikkate alınması), bir hadisin doğru anlaşılması için şerhe müracaat etmeme, bir hadisin hatalı nakli gibi sebepler tespit edilmiştir. Kulun tevbesi sebebiyle yüce Allah'ın memnuniyetine dair hadisin diğer bir hadisle karıştırılması ve karıştırılan hadisin metninde ilave bir hata yapılması müelliflerin bu hadisi yanlış hatırladıklarını ve söz konusu hadisi kaynağından teyid etmediklerini göstermektedir. Nakil problemleri başlığında yer verilen diğer pek çok örnekteki maddi hatalar dikkate alındığında, hadislerin mânayı etkileyecek şekilde yanlış naklinin incelenen eser için önemli bir problem teşkil ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Tercüme problemleri değerlendirildiğinde bu problemlerin hadislerin kaynağından doğru okunmamasından (mesela bir kelimenin atlanması ya da hadiste olmayan ifadelerin eklenmesi) veya bazı tabirlerin (mesela "tıyere") doğru anlaşılmasında hadis şerhlerinden istifade edilmemesinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Müelliflerin bazı hadislerin tenkid ve tahlilinde hadisçi olmayan müfessirlerin eserleriyle beraber bir hadisçi olan İbn Kesîr'in tefsirine de başvurmalarının ilgili hadislerin sıhhat ve delâletlerinin doğru tespiti bakımından önemli bir gereklilik olduğu değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, tespit edilen hataların tashihi ve önerilerin hayata geçirilmesi amacıyla hadis uzmanlarından oluşan bir komisyonun eseri yeniden incelemesinin gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Bu durum herşeyden önce böyle yaygın ve muteber bir eserin yeni baskılarında bu hatalardan arındırılması bakımından önemlidir. Ayrıca oldukça geniş bir okuyucu kitlesinin ilgili meâl ve tefsir çalışması üzerinden Kur'an hakkında bilgi sahibi olduğu gerçeği göz önüne alındığında makalede ele alınan hususların dikkate alınması gerektiği açıktır. Şaşırtıcı bir husus, ilk baskısından beri zaman zaman bazı tashihler yapıldığı anlaşılacakla beraber bu kadar çok maddi hatanın bu kadar uzun süre dikkat çekmemiş/tashihi edilmemiş olmasıdır. Büyük emeklerle yazılmış olan bu öğretici ve faydalı eserin yapılacak olan tashihlerle ülkemiz halkına daha nice seneler yararlı olması ümit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Kur'an, Tefsir, Sünnet, Kur'an Yolu.

Giriş

Çeşitli âyetlerin¹ açık ifadesi ile sünnet Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılmasında vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Kur'an-ı Kerim'i yanlış tevillerden koruyan sünnet bu yönüyle aslında Kur'an-ı Kerim'in ilâhî taahhüt altındaki korunmasını mânâ açısından sağlamaktadır. Bu sebeplerle tefsir âlimleri âyetlerin beyanında hadislerden azami şekilde istifade etmişlerdir.

İlk defa 2003 senesinde basılan ve bugüne kadar yedi baskısı yapılan *Kur'an Yolu* isimli tefsir gerek Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılması, gerekse yazarların akademik konumu sebebiyle ülkemizde çok yaygın olarak okunmakta ve büyük bir itibar görmektedir.² Eserde hadis kullanımı açısından başarılı örnekler bulunmakla beraber ciddi problemlere de rastlanmıştır. Bu sebeple, büyük bir emek mahsulü olmasının yanı sıra okuyucu açısından da oldukça öğretici ve faydalı olan bu kıymetli çalışmanın hadis kullanımı açısından değerlendirilmesinin önem arz ettiği düşünülmüştür. Nitekim başka tefsirler için de hadis kullanımı açısından ilmi değerlendirmeler yapılmıştır.³ Halbuki, *Kur'an Yolu* tefsirinin bilinirliğine ve yaygın kullanımına rağmen bu tefsiri hadis ilmi açısından değerlendiren bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla, diğer pek çok tefsirin, hadis kullanımı açısından değerlendirilmesine rağmen *Kur'an Yolu* tefsirinin böyle bir çalışmaya konu olmaması önemli bir boşluk olarak görülmüştür.

Eserde müttetekun aleyh olan hadislerin yanlış nakledildiği, birbirine karıştırıldığı, hadistekin tam aksi bilgilerin verildiği örneklerin bulunduğu, manayı bozan çok sayıda tercüme hatası yapıldığı, müttetekun aleyh bazı hadislerin yanlış izah edildiği, bu hadislerden yanlış istidlaller yapıldığı, hadis şerhlerinden yanlış nakiller yapıldığı, müttetekun aleyh hadislere kaynak olarak tefsir literatürüne ait eserlerin gösterildiği, bazı âyetlerin beyanında sahih hadislerin işaret ettiği mânâ yerine farklı yorumların tercih edildiği gibi çeşitli problemler görülmüştür. Bu problemler bazı âyetlerin yanlış anlaşılmasına ve yanlış izah edilmesine yol açmıştır. Yeni baskılarda bu problemlerin tashihi mümkün olmakla beraber halihazırda eser yaygın şekilde tedavülde olduğu için bu problemlerin derli toplu bir şekilde sunulmasının büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Çalışmanın amacı hadislerin kullanımında, bahsi geçen problemlerin tashihi, böylece kullanılan hadislerin Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması ve muhafazası işlevini etkin şekilde yerine getirmesidir.

Kur'an Yolu tefsirinde hadis kullanımında görülen problemler şu başlıklar altında incelenmiştir: Hadislerden yeterince ya da hiç yararlanmama sebebiyle âyetlerin eksik ya da yanlış beyanı, âyetleri teyid eden hadislere yer verilmemesi, hadislerden yanlış istidlaller, nakil problemleri, hadis tercüme problemleri, hadislerin hatalı izahı, hatalı metin tenkitleri, sünnetle ilgili bazı konularda problemler. Çalışmanın hacmi sebebiyle en önemli problemlere öncelik verilmiş, daha az önemli olan bazı yanlışlıklara yer verilememiştir.

Makalenin yöntemi hakkında önemli bazı hususların belirtilmesi faydalı olacaktır. İncelediğimiz örnekler arasında hadis kullanımı ile ilgili yukarıda sayılan başlıklardan birden

¹ Örneğin en-Nahl 16/44, 64; İbrâhim 14/4.

² Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan edindiğimiz bilgiye göre eser her baskıda elli bin adet basılmıştır. Buna göre şu ana kadar üç yüz elli bin adet baskısı yapılmış olmaktadır. Son baskı 2019 senesindedir. Kararman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019).

³ Örnekler için bk. Muhammet Yılmaz, *Hadis açısından Fahreddin er-Razi'nin Tefsir-i Kebir'i üzerine bir inceleme* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000); Sami Şahin, "Hak Dini Kur'an Dili Adlı Tefsirde Hadis Kullanımı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2008), 147-175; Yavuz Köktaş, "Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserde Hadis Olgusu ve Hadis Yorumları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/1 (2004), 31-55; Hasan Yerkazan, "Fî Zilâli'l-Kur'ân'da Rivâyet Kültürü -İstatistiksel Kaynak Ve Sıhhat Analizi", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 85-106; Mehmet Bağış, "Beydâvî'nin Envârü't-Tenzîl'inde Rivâyet Metodu", *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2017), 43-73; Recep Bilgin, *Bir Müfessirin Hadisçiliği Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Örneği* (İstanbul: Nobel Yayınları, 2019); Abdullah Bayram, "Kurtubî'nin el-Câmi' li-Âhkâmi'l-Kur'ân Adlı Tefsirinin Rivâyet Metodu Açısından Değerlendirmesi", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2019), 5-58.

fazlasını ilgilendiren problemleri içeren örnekler söz konusu olduğunda, bu örnekler önem açısından hangi problem öne çıkıyorsa o problemle ilgili başlık kapsamında incelenmiştir. Ancak bu örneklerde bulunan diğer problemlere de, tekrardan kaçınmak amacıyla, aynı yerde işaret edilmiştir. Bazı başlıklarda önce incelediğimiz eserde ilgili başlıkla alakalı isabetli olduğu değerlendirilen örneklere yer verilmiş, ardından problemlili olduğu değerlendirilen örnekler ele alınarak tahlil edilmiştir. Makalede yaptığımız değerlendirmelerin bir kısmı mutlaka tashihi gereken maddi hata türü örnekleri ilgilendirirken bir kısmı ise eserin gelişmesine katkı sağlayacağı mütalaa edilen teklifler şeklinde olup bu ayırım ilgili yerlerde açıkça belirtilmiştir. Ayrıca, her başlığın girişinde o başlık kapsamında ne tür problemlerin incelendiği belirtilmiştir. Son olarak, Kur'an Yolu tefsirinden yaptığımız alıntılarda alıntının içinde bir kaynak gösterimi varsa, herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için bu kaynak dipnotta değil, metin içinde gösterilmiştir. Böylece zikredilen kaynağın tarafımızca değil, bahsedilen tefsirin yazarlarınınca kullanıldığı daha rahat anlaşılacaktır.

1. Hadis Kullanımında Görülen Problemler

1.1. Hadislerden Yeterince Ya da Hiç Yararlanmama Sebebiyle Âyetlerin Eksik Ya da Yanlış Beyanı

Bu başlıkta önce âyetlerin izahında hadislerden etkili şekilde yararlanan örnekler işaret edilmiş, ardından yeterli şekilde ya da hiç yararlanmama sebebiyle âyetlerin beyanında eksiklik ya da yanlışlığın ortaya çıktığı örnekler incelenmiştir.

Tefsirde âyetlerin beyanı ve doğru anlaşılması maksadıyla pek çok farklı konuda hadislerden faydalanılmıştır. Örneğin; birr, takvâ ve sıdk,⁴ sadaka,⁵ fitne,⁶ câhiliye,⁷ iyiliği emir, kötülükten sakındırma,⁸ karn (nesil/dönem),⁹ esmâ-i hüsnâ,¹⁰ Bedir'de meleklerin yardımı,¹¹ kebâir,¹² insan ile kalbinin arasına girilmesi,¹³ zekat,¹⁴ evvâh,¹⁵ namaz vakitleri,¹⁶ adn cenneti,¹⁷ iyi/kötü çığır açma,¹⁸ ihsan,¹⁹ isrâ ve mirac hadisesi,²⁰ kıyamette insanın haşri,²¹ Hızır (as) kissası,²² firdevs,²³ küçük şirk,²⁴ peygamberlerin mirası,²⁵ kıyametin dehşeti,²⁶ cennete

⁴ Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 1/264.

⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/309.

⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/297.

⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/289.

⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/350.

⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/376.

¹⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/632-3.

¹¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/669.

¹² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/673.

¹³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/680.

¹⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/57.

¹⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/67.

¹⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/206.

¹⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/285.

¹⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/429; 4/479.

¹⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/434.

²⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/458.

²¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/558.

²² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/570.

²³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/584-5.

²⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/585.

²⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/589; 4/189.

²⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/703.

1282 | Mehmet Ali Çalgan. Kur'an-Sünnet Bütünlüğü Bağlamında Kur'an Yolu Tefsirinde...

vâris olma,²⁷ ifk hadisesi,²⁸ izin isteme âdâbı,²⁹ tövbe,³⁰ fitrat,³¹ Rıdvan biati,³² gıybet,³³ gündüz ve gecenin belli saatlerinde tesbih,³⁴ Cuma namazı,³⁵ sünnete uygun boşanma usulü.³⁶ Bu sayılan konuların bir kısmında hadislerden etkili bir şekilde istifade edildiği görülmektedir. Mesela, Kâf sûresi 39-40. âyetlerin tefsirinde gündüz ve gecenin belli saatlerinde tesbihle ne kast edildiği konusunda hadislerden geniş bir şekilde faydalanılmıştır.³⁷

Bununla birlikte bazı konularda âyetlerin beyanında hadislerden yeterince ya da hiç yararlanılmadığı da görülmektedir. Mesela, gözlerin yüce Allah'ı idrak edemeyeceğini bildiren En'âm sûresi 103. âyetin tefsirinde Mu'tezile ile Ehl-i Sünnet arasında geçen ahirette Cenâb-ı Hak'ın görülüp görülemeyeceği konusundaki tartışmaya bir paragraf ayrılmış, ancak bu konudaki sahîh hadisler atıfta bulunulmamıştır.³⁸ Söz konusu âyetin maksadının doğru anlaşılmasında ve bahsi geçen tartışmanın çözümünde bu hadislerin bilinmesi önem arz etmektedir. Öte yandan, En'âm sûresi 151-153. âyetlerin tefsirinde yetimlerin mallarının âtil bırakılmamasını isteyen hadise işaret edilmemiştir.³⁹ Hıyânet konusuna değinen Enfâl sûresi 27. âyetin tefsirinde bu kavram açıklanırken hıyânetin bir nifak alameti olduğunu belirten hadisin verilmesi uygun olur.⁴⁰ Son iki örnekte işaret edilen hadislerle yer verilmesi söz konusu âyetlerin beyanı için şart olmamakla beraber okuyucu için faydalı olacaktır.

Allah yolunda yapılan harcamaları mecazi bir ifadeyle Allah'a güzel bir borç vermek olarak tarif eden Bakara sûresi 245. âyetin tefsirinde yazarlar âyette geçen fiil kalıbı ile kullanılan karz-ı hasen tabirini infak olarak değil, borç verme olarak izah etmişlerdir: "Karz-ı hasen ise Allah rızâsından başka bir menfaat beklenmeden verilen borçtur. Bu borç karşılığında borçludan menfaat beklenmez, yalnızca ödeme imkânına kavuştuğunda borcun aslını ödemesi istenir."⁴¹ Öte yandan, bir başka yerde "Kim Allah'a güzel bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder"⁴² meâlindeki âyetle hayır yolunda harcama yapmanın özendirilmesi...⁴³ ifadesi ile çelişkili bir durum ortaya çıkmıştır. Aynı ifadeleri taşıyan Hadid sûresi 11. âyetin izahında yazarlar okuyucuyu Bakara sûresi 245. âyetteki izaha yönlendirmişlerdir.⁴⁴ Bu âyetlerde geçen ve infak manasında kullanılan "Allah'a güzel bir borç verme" ifadesinin faizsiz borç şeklinde yorumlanması doğru değildir.⁴⁵ İbn Kesîr'in tefsirinde yer verdiği ve Ebû Yalâ'nın naklettiği bir rivâyete göre Ebû Dahdah isimli sahâbî bu âyet inince Hz. Peygamber ile görüşmüş ve çok sevdiği bahçesini Allah yolunda infak etmiştir.⁴⁶ Âyetin beyanında ilgili hadisin dikkate alınmaması âyetin yanlış anlaşılmasına yol açmıştır.

²⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/12.

²⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/58.

²⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/66-7.

³⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/139.

³¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/313-4.

³² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/68.

³³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/96.

³⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/113.

³⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/353.

³⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/387.

³⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/113-114.

³⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/449.

³⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/488.

⁴⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/682.

⁴¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/285.

⁴² el-Bakara 2/245.

⁴³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/304.

⁴⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/241.

⁴⁵ Âyette mecaz manada geçen karz tabiri ile dinî terminolojide borç anlamında kullanılan karz tabirinin farkının izahı için bk. Yunus Apaydın, "Karz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 05 Nisan 2021).

⁴⁶ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil ed-Dımaşkî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi – Hasan Semâhî Süveydan (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1434/2013), 4/321.

Kabir hayatına ve bu hayatta inkarcıların göreceği azaba işaret eden Mü'min sûresi 45-46. âyetlerin tefsirinde bu âyetlerin Firavun ailesinin göreceği kabir azabına işaret ettiği nin âlimlerce belirtildiği kaydedilmiş, ancak kabir hayatı konusundaki sahih görülen hadislerin varlığına işaret edilmemiştir.⁴⁷ Halbuki söz konusu hadisler bu âyetin beyanı için olmazsa olmaz bir işleve sahiptirler; ayrıca âlimlerin anılan görüşlerinin sebebi aynı zamanda bu yöndeki çok sayıda sahih hadisin varlığıdır. Günümüzde tartışmaya açılan böyle bir konuda ilgili âyetin beyanında konuyla alakalı sahih hadislerle yer verilmemesi büyük bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Sahâbenin faziletinden bahseden Fetih sûresi son âyetinin beyanında sahâbenin fazileti ve müminlerin birbirine merhameti gibi âyette geçen konularla ilgili bazı hadislerle yer verilmesi uygun olacaktır.⁴⁸ Kur'an'da münafıklara ayrılan bir sûrede bazı âyetlerin sebebi nüzûlu olan olay dışında genel olarak münafık tipi ve nifak alametleri hakkında hiç bir hadise yer verilmemesi de bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.⁴⁹

Şefaât konusuna değinen Bakara sûresi 48. âyetin tefsirinde yazarlar Ehl-i sünnet ve Mutezile âlimlerinin bu konudaki görüşlerini açıklamışlardır. Ancak bu görüşlere temel alınan şefaât hakkındaki sahih hadislerden hiçbirine işaret edilmemiş, hatta bu konuda herhangi bir hadisin varlığından dahi bahsedilmemiştir.⁵⁰ Günümüzde de tartışma konusu yapılan böyle bir konuda ilgili âyetin beyanı mesabesinde olan sahih hadislerle hiç bir imada bulunulmaması tefsirde gözetilmesi gereken Kur'an-sünnet bütünlüğünü zedelemektedir. Yazarlar, haklı olarak, insanların şefaate bel bağlamaması gereğine vurgu yapmışlardır; ancak, bu hususa vurgu yapmak ilgili sahih hadislerle işaret etmemeyi gerektirmez.

Aynı ayın yarılması mucizesini konu alan Kamer sûresinin ilk âyetlerinin tefsirinde konuyu aydınlatıcı mahiyette hadislerle işaret edilmekle birlikte bu olayın gerçekleşmiş bir hissî mucize olduğuna dair genel kabul gören görüş yanında, farklı görüşlere oldukça geniş biçimde yer verilmiştir.⁵¹ Bu ayrıntılara ana hatlarıyla değinilmesinde fayda olmakla beraber hadislerle temellendirilen ve bu hâdisenin bir hissî mucize olduğuna işaret eden görüşe daha geniş bir şekilde verilmediği, bu sebeple okuyucuda âyetin doğru anlaşılması konusunda probleme yol açıldığı değerlendirilmektedir.

Çocukların bir imtihan sebebi olduğunu bildiren Tegâbün sûresi 15. âyetin beyanında kanaatimizce şu hadise de yer verilmiş olsa âyetin doğru anlaşılmasına katkı sağlanabilir: Rasûlullah bir gün kendisine doğru koşan Hasan ve Hüseyin'i kucaklamış ve "Muhakkak çocuk insanı cimri ve korkak bırakır" buyurmuştur.⁵² Mezkûr hadis çocukların insan için bir imtihan sebebi olmasının bir sebebinin de çocuk sevgisinin insanı yapması gerekli yardımlaşmadan alıkoyması olduğuna dikkat çekmektedir.

2. Âyetleri Teyid Eden Hadislere Yer Verilmemesi

Bu kısımda âyetlerin beyanı için zaruri olmamakla beraber âyetin mânasını pekiştiren ve teyid eden hadislerle yer verilmesinin faydalı olacağı bazı örneklerle işaret edilmiştir. Özellikle bazı âyetlerin tefsirinde fikhî yönden yoğun bilgiler verilmesine karşın o konuyla ilgili önem arz eden hadislerle hiç yer verilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir.

Tefsirde âyetleri teyid eden hadislerle genelde yer verilmekle beraber bazı durumlarda bu konuda eksiklikler görülmektedir. Mesela, gece ibadetini teşvik eden Secde sûresi 16. âyetin ve Zümer sûresi 9. âyetin tefsirlerinde bu konuda hiçbir hadis verilmemiştir.⁵³ Yine, aynı konuda teşvikler içeren Zâriyât sûresi 15-19. âyetlerin tefsirinde gece

⁴⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/663.

⁴⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/82.

⁴⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/355-365.

⁵⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/119-120.

⁵¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/180.

⁵² İbn Mâce, "Edeb", 3.

⁵³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/356; 4/603.

1284 | Mehmet Ali Çalgan. Kur'an-Sünnet Bütünlüğü Bağlamında Kur'an Yolu Tefsirinde...

namazının faziletine işaret eden hadisler verilmemiş, tam aksine gece namazında aşırıya giden bazı sahâbîlere Hz. Peygamber'in ailelerini ihmal etmemeleri yönündeki uyarısına dikkat çekilmiş, âyete göre uykunun yerilmediği hususu vurgulanmış, ayrıca Mekke döneminde gece namazının özel bir işlev gördüğü, bu nedenle Rasûlullah'ın mezkûr sahâbîlere ikazının Medine döneminde gerçekleştiğine değinilmiştir.⁵⁴ Ancak bu âyetlerde öne çıkarılan gece ibadetinin fazileti ile ilgili hiçbir hadis vermeden sadece, bu konuda aşırıya kaçmamaya dikkat çekmek dengeli bir yaklaşım olarak gözükmemektedir. Son olarak, Hz. Peygamber'in tehecüd namazı kılmasını isteyen İsrâ sûresi 79. âyetin izahında bu namazın fikhî yönü tartışılmış, ancak yine gece namazının fazileti veya mahiyeti konusunda hiçbir hadise yer verilmemiştir ve işaret edilmemiştir.⁵⁵ Görüldüğü üzere, Kur'an-ı Kerîm'de bu kadar teşvik edilen bir ibadet hakkında hiçbir hadis paylaşmamak, bunun yerine tam aksine Kur'an'da uykunun yerilmediği yahut gece ibadetinde aşırıya gidilmemesi gibi hususlara dikkat çekmek Kur'an-sünnet bütünlüğü açısından isabetli görülmektedir.

Müminlerin kardeşliğinden ve ara bulmanın gereğinden bahseden Hucurât sûresi 10. âyetin tefsirinde bu çok mühim konudaki nebevî pek çok öğretiden hiçbirine yer verilmemesi bir eksiklik olmuştur.⁵⁶ Muhacir-Ensar kardeşliğinden bahseden Haşr sûresi 8-10. âyetlerin tefsirinde ilgili âyetlerde değinilen isâr, suh, selâmet-i sadr gibi İslam ahlâkının önemli erdemleri/erdemlilikleri, yine Muhacir-Ensar kardeşliğinin somut örnekleri gibi güncel önemi yüksek olan konular hakkında hiçbir hadise yer verilmemiş olması büyük bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.⁵⁷ Halbuki 6 ve 7. âyetlerde geçen ve güncel önem taşımayan fey hükümleri hakkında üç sayfaya yakın tarîhî ve fikhî malumat verilmesi ciddi bir tezat oluşturmuştur.⁵⁸

İyiliklerin kötülükleri yok ettiğini bildiren Hûd sûresi 114. âyetini teyid eden "Kötülüğün ardından iyilik yap ki onu silsin",⁵⁹ yine ne infak edilirse yüce Allah'ın yerini dolduracağını bildiren Sebe' sûresi 39. âyetini teyid eden "Sadaka malı azaltmaz"⁶⁰ şeklindeki nebevî tavsiyelere yer verilmesi sünnetin Kur'anı teyid işlevini daha etkili bir şekilde gösterecektir.

3. Hadislerden Yanlış İstidlâller

Bu kısımda hadislerden yapılan yanlış istidlâllere örnekler verilmekte ve bu yanlış istidlâllere neyin sebep olduğu ve nasıl tashih edilmesi gerektiği izah edilmektedir.

Tefsirde hadislerden yanlış çıkarımların yapıldığı bazı ciddi örneklerle rastlanmaktadır. Mesela, Bakara sûresi 228. âyetin tefsirinde yazarlar İslam'ın Cahiliye döneminde hakları yok sayılan kadınlara sağladığı saygınlığı ispatlamak için Rasûlullah'ın hanımlarına darılarak onlardan bir ay ayrı kalmayı seçtiği hadisenin arefesinde yaşanan bazı olayları örnek göstermişler ve böylece aslında son derece yanlış bir istidlalde bulunmuşlardır.

Aktarılan hadise⁶¹ göre, Hz. Ömer hicret neticesinde Medine'ye geldiklerinde Medine'deki kadınların Kureyşli kadınlara nispetle erkeklerine daha hakim ve baskın olduğunu gözlemlemiştir. Bir gün eşi ile yaşadığı tartışma sonucunda eşinden Hz. Peygamber'in eşlerinin de ona itiraz ettiklerini, hatta bazılarının sabahtan akşama kadar ona küs bile kaldıklarını öğrenmiştir. Hz. Ömer bunun üzerine kızı Hafsa ile görüşüp bu durumu teyit etmiştir. Ümmü Seleme ile de bu konuyu görüşen Hz. Ömer onun bu konunun özel bir mesele

⁵⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/124-5.

⁵⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/512.

⁵⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/93.

⁵⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/291-4.

⁵⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/288-291.

⁵⁹ Tirmizî, "Birr", 55.

⁶⁰ Müslim, "Birr", 69.

⁶¹ Müslim, "Talâk", 31, 34.

olduğu için karışmaması gerektiği yönündeki uyarısını dikkate alarak duyduğu kaygıya rağmen meseleyi daha fazla uzatmak istememiştir.⁶²

Yazarlar hadisin buraya kadarki kısmını aktardıktan sonra "Bu sahih rivâyetler, İslâm'ın yaptığı büyük devrim sonucu kısa zamanda kadın-erkek ilişkilerinde meydana gelmiş bulunan önemli değişikliklere ışık tutmaktadır."⁶³ diyerek Medine kadınlarının ve Hz. Peygamber'in eşlerinin bahsedilen tutumlarını İslâm'ın getirdiği büyük devrimin sonucu olarak yorumlamışlar ve hadisin kalan kısmını paylaşmamışlardır. Halbuki aktarılan rivâyetin hemen devamında Hz. Peygamber'in eşlerine duyduğu kırgınlık neticesinde onlardan bir ay uzak durma kararı aldığı anlatılmaktadır.⁶⁴ Eğer ortada yazarların iddia ettikleri gibi bir devrim olsa Rasûlullah neden eşlerinden ayrılır? Görüldüğü üzere, Medineli kadınların İslâm öncesi yaşantılarından kalma tutumlarının ve Mekkeli hanımların onlardan etkilenmelerinin, İslâm'ın "büyük devrimi" şeklinde sunulması oldukça yanlış bir değerlendirmedir. İslâm'ın bayanlara getirdiği itibar ve hakları anlatan çok sayıda hadis⁶⁵ varken mezkûr hadisin seçilmesi ve bu hadisin eksik verilerek asıl mesajının tam aksi bir mesajın çıkarılması yanlış bir istidlale yol açmış, neticede eşler arası ilişkilerde yanlış anlayış ve yönlendirmelere sebep olacak bir anlatım ortaya çıkmıştır.

Peygamberlerin kiminin kiminden üstün kılındığını bildiren Bakara sûresi 253. âyetinin tefsirinde yazarlar konuyla ilgili hadisleri tek taraflı vererek şu görüşlerini ifade etmişlerdir: "Müminlerin, genel olarak "Peygamberlerin bir kısmı diğerlerinden üstündür" demelerinde ... bir sakınca yoktur. Problem belli bir peygamberin diğerinden üstün, son peygamberin de bütün peygamberlerden üstün olduğuna inanmak ve bunu söylemekle ilgilidir."⁶⁶ Bu ifadenin ardından Bakara sûresi 285. âyete ve Hz. Peygamber'in kendisinin diğer peygamberlerden üstün tutulmaması gereğini belirten hadisine⁶⁷ yer verilmiş, böylece bu hadisten anılan yanlış istidlâlde faydalanılmıştır. Halbuki bir sonraki paragrafta Şevkânî'den yapılan alıntıda mezkûr hadisin tevazu, ihtilafa yol açmama gibi bazı sebeplerle söylendiği belirtilmiştir. Daha önemlisi, yazarlar Rasûlullah'ın peygamberler arasındaki üstünlüğüne işaret eden çok sayıda âyet ve hadislere yer vermemekle konuyu tek taraflı incelemişlerdir. Örneğin, "Ben kıyamet gününde Adem oğullarının efendisi, kabri ilk açılacak olan, ilk şefaate edecek ve şefaati kabul edilecek olanım."⁶⁸ hadisi bu konuda nettir. Yazarların nihâî kanaati ne olursa olsun ilgili âyet ve hadislerin bütünlük içerisinde okuyucuya sunulmaması konu hakkında yanlış intiba edinilmesine yol açmaktadır.

Fasık bir kişinin getirdiği haberin araştırılmasını isteyen Hucurât sûresi 6. âyetin tefsirinde şu izah yer almaktadır: "Hadis kaynaklarının teyidi bulunmamakla beraber nüzül sebeplerini anlatan kitaplarla tefsirlerde olay şöyle nakledilmektedir: Velîd b. Ukbe, Benî Mustalik kabilesinin zekât vergisini toplamak üzere gönderilir. Velîd yolda iken birisi, bu kabileden silâhlı bir grubun yola çıktığı haberini getirir. Velîd, onların savaşmak için çıktıklarını

⁶² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/364.

⁶³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/364.

⁶⁴ Hadis oldukça uzun olmakla beraber ilgili kısım şu şekildedir: "وَقَالَ عُمَرُ: وَاللَّهِ، إِنَّ كُنَّا فِي الْجَاهِلِيَّةِ مَا نَعُدُّ لِلنِّسَاءِ... فَبَيْنَمَا أَنَا فِي أَمْرِ الْأَمْرَةِ إِذْ قَالَتْ لِي امْرَأَتِي: لَوْ صَنَعْتَ كَذَا وَكَذَا، فَقُلْتُ لَهَا: أَمْرًا، حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِنَّ مَا أَنْزَلَ، وَقَسَمَ لَهُنَّ مَا قَسَمَ، قَالَ: فَبَيْنَمَا أَنَا فِي أَمْرِ الْأَمْرَةِ إِذْ قَالَتْ لِي امْرَأَتِي: لَوْ صَنَعْتَ كَذَا وَكَذَا، فَقُلْتُ لَهَا: وَمَا لَكَ أَنْتَ، وَلِمَا هَاهُنَا؟ وَمَا تَكَلَّمُكَ فِي أَمْرِ أَرِيدُهُ، فَقَالَتْ لِي: عَجِبًا لَكَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ، مَا تُرِيدُ أَنْ تَرَاجِعَ أَنْتَ، وَإِنَّ ابْنَتَكَ لَتَرَاجِعُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى يَطَّلَ يَوْمَهُ غَضَبَانِ، قَالَ عُمَرُ فَأَخَذَ رِدَائِي، ثُمَّ أَخْرَجَ مَكَابِي حَتَّى أَدْخُلَ عَلَى حَفْصَةَ، فَقُلْتُ لَهَا: يَا بِنْتَهُ ابْنِكَ لَتَرَاجِعِينَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى يَطَّلَ يَوْمَهُ غَضَبَانِ؟ فَقَالَتْ حَفْصَةُ: وَاللَّهِ إِنَّا لَتَرَاجِعُهُ، فَقُلْتُ: تَعْلَمِينَ أَيَّ أَحْزْرِكِ عَفْوَةَ اللَّهِ، وَغَضَبَ رَسُولِهِ، يَا بِنْتَهُ، لَا يَغْرُوكَ هَذِهِ اللَّيْلِي فَذُ اعْجَبِيهَا حُسْنُهَا، وَحُبَّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِيَّاهَا، ثُمَّ خَرَجْتُ حَتَّى أَدْخُلَ عَلَيَّ أُمُّ سَلَمَةَ لِقَرَابَتِي مِنْهَا، فَكَلَّمْتُهَا، فَقَالَتْ لِي أُمُّ سَلَمَةَ: عَجِبًا لَكَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ قَدْ دَخَلْتَ فِي كُلِّ شَيْءٍ، حَتَّى تَبْتَغِي أَنْ تَدْخُلَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَزْوَاجِهِ، قَالَ: فَأَخَذْتَنِي أَخَذًا كَسَرْتَنِي عَنْ بَعْضِ مَا كُنْتُ أَجِدُ، فَخَرَجْتُ مِنْ عِنْدِهَا، وَكَانَ لِي صَاحِبٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِذَا عِيَتْ أَتَانِي بِالْخَبْرِ، وَإِذَا غَابَ كُنْتُ أَنَا أَتِيهِ بِالْخَبْرِ، وَنَحْنُ جِيئِنَا نَتَخَوَّفُ مَلَكًا مِنْ مُلُوكِ عَسَانَ، ذَكَرْنَا أَنَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَسِيرَ إِلَيْنَا، فَقَدْ امْتَلَأَتْ صُدُورُنَا مِنْهُ، فَاتَى صَاحِبِي... " الْأَنْصَارِيُّ يَذُقُ الْبَابِ، وَقَالَ: افْتَحْ افْتَحْ، فَقُلْتُ: جَاءَ الْعَسَانِيُّ؟ قَالَ: أَشَدُّ مِنْ ذَلِكَ، اعْتَزَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَزْوَاجَهُ" Müslim, "Talâk", 31.

⁶⁵ Örneğin kadınların hakları ve onlara iyi davranma konusunda bk. Ebû Dâvûd, "Nikâh", 40-41, Tirmizî, "Radâ", 11.

⁶⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/392.

⁶⁷ Buhârî, "Enbiyâ", 35.

⁶⁸ Müslim, "Fedâil", 3.

üzerine çok sevinmiştir. Halbuki görüldüğü üzere anılan hadiste ne annenin bebeğine kavuşması ne de bundan ötürü annenin sevinmesinden bahsedilmektedir. Bilakis annenin merhameti ilâhî merhametle kıyaslanmaktadır. Dolayısıyla, hadisteki konu kulun tövbesinden dolayı yüce Allah'ın duyduğu memnuniyet değil, tamamen farklı bir konu olan ilâhî merhametin büyüklüğüdür.

Bayanların örtünmesi ile alakalı Nur sûresi 31. âyetin tefsirinde bir hadisin naklinde ciddi bir hata söz konusudur. Eserin 2014 baskısında bulunan, daha sonra tashih edildiği anlaşılan hatayı eserin eski baskılarına sahip okuyucuların doğru bilgilenmesi amacıyla kaydetmek istiyoruz. "Hz. Peygamber'in bir eşinin sorması üzerine yaptığı tarif ile kızı Fatıma üzerindeki bir uygulaması eteklerin, topuklardan bir karış yukarıya kadar olabileceğini göstermektedir (Azimâbâdî, XI, 152, 177; İbn Hacer, XII, 372)"⁷⁶ şeklindeki ifadenin doğrusu eteklerin topuklardan bir karış yukarıda değil, bir karış aşağıda olmasıdır.⁷⁷ Tirmizî hadisi naklettikten sonra kadınların örtünmesi açısından böylesi daha uygun olduğu için Rasûlullah'ın onlara elbiselerini yerde sürmeleri hususunda ruhsat tanıdığını kaydetmiştir. Yazarların atıfta bulunduğu şerhlerde de konu bu şekilde izah edilmiştir. Görüldüğü üzere, ayakların örtünmesi konusunda ciddi bir bilgi hatası söz konusu olmuştur.

Tevbe sûresi 118. âyetin tefsirinde kaynak verilmeden işaret edilen bir hadise dayanılarak tamamen yanlış olan şu ifadeye yer verilmiştir: "Hz. Peygamber seferden dönünce, sıhî ve malî durumları elverişli olduğu halde sefere katılmayan ve hemen günahlarını itiraf edip tövbeye yönelmeyen bu üç kişinin yüzüne bakmadı."⁷⁸ Benzer bir ifade aynı sûrenin 106. âyetinin açıklamasında geçmektedir: "Tefsirlerde genellikle, Tebuk Seferi'ne katılmadıkları için pişmanlık duymakla beraber 102. âyette belirtilenlerin aksine hatalarını itiraf etmeyen ve süratle tövbeye yönelmeyen bir gruba işaret edildiği belirtilir."⁷⁹ Kaynağı gösterilmeyen ve söz konusu iki âyetin tefsiri için anahtar rol oynayan hadis müttetekun aleyh olup Tebuk seferine katılmayan Kâ'b b. Mâlik tarafından aktarılmıştır.⁸⁰ Bu hadise göre Kâ'b (ra) Tebuk seferine mazeretsiz olarak katılmamış, ancak daha Rasûlullah seferdeyken hatasının büyüklüğünü anlayarak pişmanlık duymaya başlamış, müslümanlar seferden dönünce de derhal Hz. Peygamber'in huzuruna giderek dürüst bir şekilde günahını itiraf etmiş ve tövbeye yönelmiştir. Hatta kendisini caydırmak isteyenlere de iltifat etmemiştir. Rasûl-i Ekrem, Kâ'b huzuruna geldiğinde ondan yüzünü çevirmemiş, bilakis acı bir şekilde tebessüm etmiş, onun dürüst itirafını dinlemiş, sonra da onu doğru sözünden dolayı takdir etmiş ve kendisine Cenab-ı Hak hükmünü verinceye kadar beklemesini söylemiştir. Bu hadiseden sonra, kendi ifadesine göre yaklaşık elli gün boyunca başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere yakın arkadaşları da Kâ'b ile irtibatı kesmişler, onu bu hatasıyla başbaşa bırakmışlardır. Dahası Rasûlullah, Hilâl ve Mürâre'ye gönderdiği gibi Kâ'b'a da bir mesaj göndererek eşinden uzak kalması gerektiğini belirtmiştir. Bütün bu tecrit ve sosyal izolasyon hali Cenab-ı Allah'ın kendilerini bağışladığını bildiren ayetin gelişyle sona ermiştir. Durum böyle olmakla beraber yazarların Kâ'b ve iki arkadaşı hakkında, hatalarını itiraf etmeme ve süratle tövbeye yönelmeme şeklindeki ifadeleri hadisteki bu bilgilerle büyük ölçüde uyumsuzluk arz etmektedir. Ayrıca, her iki âyetin anlaşılmasında en önemli kaynak konumundaki bu hadisin kaynağının verilmemesi de büyük bir eksiklik olmuştur.

İsrâ sûresi 1. âyetin tefsirinde mi'râc hadisesinin Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'i kaynak gösterilerek aktarımında ciddi bir hata görülmektedir: "Konuyla ilgili çok sayıda hadis bulunmakta olup özellikle Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'inde ("Salât", 1; "Bed'ü'l-halk", 6; "Tevhîd", 37) yer alan hadislere göre bir gece Hz. Peygamber Kâbe'nin avlusunda (diğer bazı rivâyetlerde amcasının kızı Ümmühânî'nin evinde) "uyku ile uyanıklık arasında bir durumdayken" Cebrâil yanına geldi, göğsünü açarak kalbini zemzemle yıkadı, sonra Burak denilen

⁷⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/73.

⁷⁷ Tirmizî, "Libas", 9.

⁷⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/69.

⁷⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/58.

⁸⁰ Buhârî, "Megâzî", 79; Müslim, "Tevbe", 53.

1288 | Mehmet Ali Çalgan. Kur'an-Sünnet Bütünlüğü Bağlamında Kur'an Yolu Tefsirinde...

bir binek üzerinde onu Kudüs'e götürdü."⁸¹ *el-Câmiu's-sahîh* de işaret edilen üç yerin hiçbirinde Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e götürüldüğü yer almamaktadır. Bilakis buradaki rivâyetlerde Hz. Peygamber'in Mekke'den doğrudan göklere yükseltildiği anlatılmaktadır. Yazarlar iki sayfa sonra şu ifadeyi kullanmışlardır: "Buhârî'nin naklettiği rivâyetlerde Hz. Peygamber'in önce göklere çıkarıldığı, sonra Kudüs'e getirildiği bildirilirken, önce Kudüs'e getirildiğini ifade eden rivâyetler de vardır (bk. Taberî, XV, 3-5)"⁸² Buradaki ifade hem yanlış, hem de görüldüğü üzere yazarların bir önceki ifadesine kıyasla tutarsızdır. Tutarsızdır, zira yazarların önceki ifadesinde Buhârî'nin naklettiği rivâyetlerde Hz. Peygamber'in Mekke'den doğrudan Kudüs'e götürüldüğü bilgisi yer almaktadır. Yanlıştır, zira Buhârî'nin naklettiği rivâyetlerde Hz. Peygamber'in önce göklere çıkarıldığı, sonra Kudüs'e getirildiğine ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Rasûlullah'ın mi'râc hadisesi Müslim'in *es-Sahîh*'inde⁸³ ve diğer pek çok hadis kaynağında⁸⁴ geniş bir şekilde hikaye edilirken Mekke'den Kudüs'e yapılan yolculuğa açıkça değinilir. Ancak *Sahîh-i Buhârî*'de yer alan aktarımlarda isra hadisesine müstakil olarak değinen kısa rivâyetler⁸⁵ olmakla birlikte mi'râc hadisesinin ayrıntılı olarak anlatıldığı uzun rivâyetlerde⁸⁶ Kudüs'e yapılan yolculuğun yer almadığı görülmektedir. Dolayısıyla, yazarların özellikle Buhârî'nin *es-Sahîh*'indeki hadislerle atıfta bulunarak bu hadisleri hatalı aktarmaları anlaşılır ve kabul edilir bir durum değildir.

Rasûlullah'ı ve hanımlarını konu alan Ahzâb sûresi 51-52. âyetlerin tefsirinde "Onlardan dilediğinin beraberliğini erteler, dilediğini yanına alırsın" ifadesinden maksat, çeşitli yorumlar arasından bizim tercih ettiğimize göre, beraber kalma sûresinin eşit olması mecburîyetinin (kasm) kaldırılmasıdır. Bu izne rağmen Hz. Peygamber, eşlerini incitmek için eşitliğe riâyet etmiştir (Buhârî, "Tefsîr", 33/7; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, III, 1569)" şeklinde bir ifade bulunmaktadır.⁸⁷ Ancak, işaret edilen hadis yazarların ifadesinin tam aksine bir bilgi içermektedir. Şöyle ki, bu hadiste Hz. Aişe'nin haber verdiğine göre söz konusu âyet nâzil olduktan sonra Allah Rasûlü hanımlarından birisine ait günde bu âyetin verdiği izni kullanarak bir diğer hanımına gitmek istediğinde normalde o gün sırası olan hanımından müsaade isterdi. Diğer bir deyişle, Hz. Peygamber âyetin verdiği izni kullanmıştır. Ancak, yazarların işaret etmediği bir başka hadisten öğrendiğimize göre Rasûlullah hanımları arasında yaptığı taksimde adaletli olmuş ve bu hususta Cenâb-ı Hakk'a dua etmiştir.⁸⁸

Rum sûresi 30. âyetin tefsirinde Müslim'in *es-Sahîh*'inde geçen bir hadis⁸⁹ tahrici yapılmadan ve hatalı bir şekilde aktarılmıştır: "Nitekim vaktiyle birçok cana kıydıktan sonra bundan pişmanlık duyup tövbe etmek isteyen kimseye o dönemdeki peygamberin çevresini değiştirmeyi tavsiye ettiğini belirten Resûl-i Ekrem bu hususa işaret etmiştir."⁹⁰ Söz konusu hadiste yüz kişiyi öldüren şahsa yol gösteren kişinin o dönemin peygamberi değil, sadece âlim birisi olduğu belirtilmektedir. Yazarların böyle bir çıkarımı nasıl yaptıkları anlaşılmamaktadır. Zira anılan öğüdü vermek için peygamber olmak gerekmemektedir. Her halükârda hadis metninde böyle bir tasarrufta bulunmak doğru değildir.

Haşr sûresi 2-5. âyetlerin tefsirinde hatalı bir nakil görülmektedir: "Bir rivâyete göre Hz. Peygamber bir diyet konusunu görüşmek üzere Nadîroğulları'na gittiğinde onların kendisini güler yüzle karşılayıp o arada hakkında suikast düzenlemeye kalkmaları (ki bunu

⁸¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/458.

⁸² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/460.

⁸³ Örneğin Müslim, "İman", 259.

⁸⁴ Kütüb-i Sitte'de yer alan konuyla ilgili hadislerin ayrıntılı incelenmesi ve Arapça tam metinleri için bk. Bekir Tatlı, *Kütüb-i Sitte'de İsra ve Miraç hadisleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000).

⁸⁵ Örneğin Buhârî, "Menâkıbu'l Ensar", 41.

⁸⁶ Buhârî, "Salât", 1; "Bed'ü'l-halk", 6; "Tevhîd", 37; "Enbiya", 6; "Menâkıbu'l Ensar", 42.

⁸⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/396.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 39.

⁸⁹ Müslim, "Tevbe", 46.

⁹⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/313.

kendisi fark ettiği gibi vahiyle de teyit edilmişti) bardağı taşıran son damla olmuştur.⁹¹ İbn Kesîr'in İbn Hişam'dan naklen aktardığı habere göre yahudilerin suikast niyeti Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla bildirilmiştir; Rasûlullah'ın bu planı kendisinin fark etmesinden bahsedilmemektedir.⁹² Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in yaşadığı bir hâdisenin anlatıldığı söz konusu haberin⁹³ yanlış bir şekilde aktarıldığı gözükmemektedir.

Yazarlar hadislerde geçen enfâl kavramının farklı manaları konusunda Ebû Ubeyd'in,⁹⁴ iyiliğin on katından yedi yüz katına kadar mükafatlandırılması konusunda İbn Hacer'in,⁹⁵ izin isteme âdâbı konusunda Nevevî ve Aynî'nin,⁹⁶ kadınların örtünmesi konusunda ise Azimâbâdî ve İbn Hacer'in görüşlerinden⁹⁷ doğrudan istifade etmişlerdir. Ancak bir tefsirde hadis şerhlerinden bu kadar az nakilde bulunmanın bir eksiklik olduğu değerlendirilmektedir. Öte yandan, bir bayanın elleri ve yüzü dışında kalan yerlerinin görünmemesi gereğine dair hadis hakkında metin tenkidi yapıldığına dair Azimâbâdî'nin eserine atıfla verilen bilgi⁹⁸ doğru gözükmemektedir. Zira ilgili şerhte böyle bir tenkid yer almamaktadır.

Yazarlar hakkında ilgili âyetin beyanıyla doğrudan alakalı ve müttefekun aleyh hadisler olan bazı konularda ilgili hadislerin aslı kaynaklarına atıf yapmak yerine Taberî, Şevkânî gibi müfessirlerin eserlerine atıf yapmışlar (Abdullah b. Übeyy'in cenazesi)⁹⁹ yahut hiç kaynak göstermemişlerdir (Tebük seferinden geri kalan üç kişinin durumu).¹⁰⁰ Yine, temel hadis kaynaklarında geçen hadislere Şevkânî¹⁰¹, İbn Atiyye,¹⁰² Taberî¹⁰³ ve İbn Kesîr'e¹⁰⁴ ait tefsirlerin kaynak gösterildiği durumlar mevcuttur.

Nisâ sûresi 155-161. âyetlerin tefsirinde Hz. İsa'nın âkıbeti konusunda bazı tefsirlerde hadisler bulunduğu söylenilmekle yetinilmiş; konu farklı yönleriyle İnciller'den de istifade edilerek oldukça tafsilatlı bir şekilde incelenmekle beraber bu konuda en güvenilir sayılan hadis kaynaklarında pek çok sahîh hadis olduğu¹⁰⁵ belirtilmemiştir.¹⁰⁶ Konuya oldukça çekinceli yaklaşan yazarların "Taberî ve İbn Kesîr gibi tefsirlerde uzun uzadıya yer verilen rivâyetlere ve müslümanlar arasında yaygın olan inanca göre Hz. İsa, basıldıkları evin tavânında açılan bir delikten göğe çıkarılmıştır,..."¹⁰⁷ şeklindeki ifadelerinin ilmî usul açıdan kabul edilmesi mümkün değildir. Zira aslı kaynak varken ikincil kaynak kullanılması doğru değildir; üstelik aslı kaynaklar en güvenilir sayılan hadis eserleri, ikincil kaynaklardan biri ise içinde uydurma ve çok zayıf rivâyetlerin olduğu bilinen Taberî'nin tefsiri iken durum oldukça yanıltıcı olmaktadır. Yazarların kanaati ne olursa olsun, bir konuda tüm delillerin şeffaf bir şekilde ortaya konmasının ilmî emanetin gereği ve okuyucunun konuyu sağlıklı değerlendirebilmesi için olmazsa olmaz bir şart olduğu değerlendirilmektedir.

⁹¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/285.

⁹² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/364.

⁹³ Söz konusu haber bir siyer kaynağında geçse de Hz. Peygamber'in fiilleri anlatıldığı için fiilî hadis hükmündedir.

⁹⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/661-2.

⁹⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/494-5.

⁹⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/66-7.

⁹⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/71,73.

⁹⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/71.

⁹⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/41.

¹⁰⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/61.

¹⁰¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/482.

¹⁰² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/480. İlgili hadis için bk. Müslim, "Mesâcid", 280.

¹⁰³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/327. İlgili hadis için bk. Tirmizî, "Siyer", 37.

¹⁰⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/704. İlgili hadis için bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39/224.

¹⁰⁵ Örneğin bk. Buhârî, "Büyû", 102, "Enbiyâ", 49; Müslim, "İmân", 242-243, 247, "Hac", 216, "Fiten", 34, 39, 110; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 12, 14; Tirmizî, "Fiten", 21, 54, 59, 62. Daha geniş bilgi için bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 1/1173-1184.

¹⁰⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/176-181.

¹⁰⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/178.

1290 | Mehmet Ali Çalgan. Kur'an-Sünnet Bütünlüğü Bağlamında Kur'an Yolu Tefsirinde...

Yazarlar bazı hadisleri hiçbir kaynak vermeden aktarmışlardır.¹⁰⁸ Mesela, Meryem sûresi 51-53. âyetlerin tefsirinde kaynak gösterilmeden "Bir kutsî hadiste kulun Allah'a farz ve nâfile ibadetlerle nasıl yaklaştığı ve sonunda bu yaklaşmanın ruh ve ahlâk yüceliği olarak nasıl sonuçlar verdiği açıklanmıştır." şeklinde bir nakil söz konusudur.¹⁰⁹ İşaret edilen hadis Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'inde yer almakta olup¹¹⁰ böyle bilinen ve önemli bir hadisin müphem bırakılmadan kaynağını göstermenin daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Tefsirde yer yer *Kütüb-i Sitté*'nin bâb isimlerinin mânayı tam olarak yansıtmayacak şekilde eksik verildiği görülmektedir. Mesela, Müslim'in *es-Sahîh*'inin "Salâtu'l-müsâfirîn" yerine "Müsâfirîn",¹¹¹ *Sahîh-i Buhârî*'nin "Müsâkât" yerine "Şürb",¹¹² "Fardu'l-humus" yerine "Humus",¹¹³ Nesai'nin *Sünen*'inin "Kat'u's-sârik" yerine "Sârik"¹¹⁴ gibi eksik veya farklı isimler kullanılması uygun değildir.

Bir diğer problem, bir hadisin tahririnde daha muteber ve güvenilir bir kaynak varken bunun yerine daha az güvenilir bir kaynağın kullanılmasıdır. Mesela bir yerde müttefekun aleyh bir hadis için kaynak olarak Tirmizî'nin *Süneni* ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsnedi*,¹¹⁵ bir başka yerde yine müttefekun aleyh bir hadise kaynak olarak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*¹¹⁶, bir başka yerde Müslim'in *es-Sahîh*'i yerine Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*¹¹⁷ kaynak olarak gösterilmiştir.

1.5. Tercüme Problemleri

Hadis tercümelerinin doğru yapılması için hadis şerhlerinden yeterli şekilde istifade edilmemesi neticesinde incelediğimiz tefsirde tercüme problemlerinin mânayı bozacak seviyede ciddi bazı örneklerine rastlanmıştır.

Rum sûresi 47. âyetin tefsirinde "Şâyet müslüman bir kimse din kardeşinin namusunu müdafaa ederse, Allah'ın da kıyamet günü mutlaka onu cehennem ateşinden korumasını hak eder"¹¹⁸ şeklinde bir hadis tahriri yapılmadan, Zemahşeri'den naklen verilmiştir.¹¹⁹ Ancak hadiste geçen "namus" kelimesi yerine "onur" ya da "itibar" kelimesi kullanılmalıdır, zira namus günümüz Türkçesinde iffet anlamında kullanılmaktadır. Halbuki hadiste geçen *عرض* kelimesinin doğru karşılığı "onur, itibar, insanın övgüye ve yergiye maruz kalan yanları" şeklinde açıklanmıştır.¹²⁰ Din kardeşinin onurunu koruması da gıybetinin yapılmasını engellemesidir.¹²¹ Ayrıca, meşhur bir aslı kaynak varken ikincil kaynak kullanımı uygun değildir. Söz konusu problemlerden tercümenin hatalı olması en önemli görüldüğü için bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Yâsîn sûresi 12. âyetin tefsirinde Mescid-i Nebevî civarına taşınmak isteyen Selemeoğulları'na Peygamberimiz'in "Kendi bulunduğunuz yerde de yaptıklarınızın izleri kayda geçirilir" buyurduğu İbn Atıyye'den nakledilmiştir.¹²² Öncelikle bu hadis Müslim'in *Sahîh*'i gibi

¹⁰⁸ Mesela Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/528; 3/581; 4/74; 4/91; 4/93; 5/164.

¹⁰⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/605.

¹¹⁰ Buhârî, "Rikâk", 38.

¹¹¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/123; 4/709.

¹¹² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/670.

¹¹³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/589.

¹¹⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/268.

¹¹⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/338.

¹¹⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/627.

¹¹⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/273.

¹¹⁸ Tirmizî, "Birr", 20.

¹¹⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/326.

¹²⁰ Mecdüddin İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadis ve'l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Maḥmûd Muhammed eṭ-Ṭanâhî (Beyrût: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979), 3/209.

¹²¹ Muhammed 'Abdurrahman b. 'Abdirrahim Mubârekfûrî, *Tuḥfetu'l-Aḥvezî bi şerḥi Câmi'it-Tirmizî* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts), 6/49.

¹²² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/480.

meşhur bir kaynaktan yer alırken¹²³ İbn Atıyye'nin tefsirinin kaynak gösterilmesi uygun değildir. Daha önemlisi, bu haliyle Rasûlullah'ın bu sözünden maksadı anlaşılmamaktadır. **دِيَارَكُمْ** **يَا بَنِي سَلِيمَةَ تَقْتَبُ أَنْزَلَكُمْ** şeklindeki ifadenin tarafımızca yapılan daha anlaşılır bir tercümesi şu şekilde olabilir: "Ey Seleme oğulları, yerinizde kalın; zira (mescide uzak mesafeden gelme) izleriniz kaydedilir (adımlarınız sayılır, böylece daha çok sevap kazanırsınız)."

Duhân sûresi 16. âyetin tefsirinde Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'inde yer alan bir hadiste¹²⁴ yer alan Abdullah b. Mes'ûd'un şu sözü nakledilmiştir: "Kur'an'da geçen şu beş olay bu dünyada gerçekleşmiştir: Lizâm cezası (Tâhâ 20/129; Furkan 25/77), Rûm'un yenilmesi (Rûm 30/2), ayın yarılması (Kamer 54/1), bu sûrede geçen duhân ve batşa"¹²⁵ Öncelikle, "Rum'un yenilmesi" ifadesi ciddi bir yanlışlık eseridir, zira Rumlar zaten yenilmişlerdi ve bu bilinen bir hadiseydi; burada kast edilen Rum sûresi 3. âyetinde müjdesi verilen Rumların İranlıları yenmesidir.¹²⁶ Ayrıca, *lizâm*, *duhân* ve *batşa* kelimeleri ilgili âyetlerin tefsirinde açıklanmakla beraber burada da bunlar ile ne kast edildiğinin birkaç kelimeyle parantez içinde verilmesi uygun olurdu.

Hucurât sûresi 12. âyetin tefsirinde "...Kulak kabartmayınız, gizlilikleri araştırmayınız, başkalarını kıskanmayınız, öfkenize kapılmayınız, birbirinize sırtınızı dönmeyiniz. Ey Allah'ın kulları! Kardeşler olunuz"¹²⁷ hadisine yer verilmiştir.¹²⁸ **وَلَا تَحَسُّوْا، وَلَا تَجَسَّوْا، وَلَا تَنَافَسُوْا، وَلَا تَخَسَّدُوْا، وَلَا تَبَاغَضُوْا، وَلَا تَدَابَرُوْا** şeklindeki hadisin tercümesinde dikkat edilirse "lâ tenâfesû" kısmı mevcut değildir. Bu kısım "dünyaya meyiletme konusunda birbirinizle yarışmayın" şeklinde çevrilebilir.¹²⁹ Ayrıca, "öfkenize kapılmayınız" şeklinde çevrilen kısım "birbirinize düşmanlık etmeyiniz" şeklinde çevrilmelidir. Zira hadiste geçen ve buğz etmeyi yasaklayan kısım, öfke ile değil, düşmanlık ile ilgili olup tefâul bâbında kullanıldığı için karşılıklı bir fiil söz konusudur.

Allah katında üstünlük ölçütünün takvâ olduğunu bildiren Hucurât sûresi 13. âyetin tefsirinde "Ey insanlar! Şunu iyi bilin ki rabbiniz birdir, babanız birdir. Arap'ın başka ırka, başka ırkın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın beyaza, dindarlık ve ahlâk üstünlüğü dışında bir üstünlüğü yoktur..."¹³⁰ hadisi verilmiştir.¹³¹ Ancak tercümede hadiste geçen takvâ kelimesi yerine "dindarlık ve ahlâk" ifadesi kullanılmıştır. Elbette takva ile dindarlık ve ahlâk son derece yakından alakalı kavramlar olmakla beraber bu kavramların tam olarak birbirinin yerini tuttuğu söylenemez. Yazarların aynı âyetin izahında "Dinin insana kazandırmak istediği en önemli değer ahlâktır (takvâ), hem bir grup içinde hem de gruplar arasında üstünlüğün, üstün değer ölçütü ahlâk olmalıdır." ifadeleriyle âyette geçen takvâ kıstası yerine ahlâkı vurguladıkları dikkat çekmektedir. Ancak gerek yazarların bu ifadesinde görüldüğü üzere ahlâkın parantez içerisinde takva ile açıklanması, gerekse çevirisi yapılan hadiste takvâ yerine ahlâkın kullanılması doğru değildir. Farklı mânaları olan takvâ kavramının, ahlâk kavramı ile eş anlamlı tutulması ilgili âyet ve hadisin yanlış bir şekilde tercümesine ve buna bağlı olarak hatalı yorumuna yol açmıştır.

Yazarların şu çevirisi oldukça problemlidir: "Hz. Peygamber, ihtiyaçtan dolayı tyereye başvuranın Allah'a şirk koşmuş olacağını bildirmiştir (Buhârî, "Tıb", 43-45; Ebû Dâvûd, "Tıb", 23-24)"¹³² **ثَلَاثًا، وَمَا مِّنَّا إِلَّا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُدْهِبُهُ بِالتَّوَكُّلِ** şeklindeki hadisin doğru çevirisi "Uğursuzluk Allah'a ortak koşmaktır. Herbirimizin hatırına (herhangi bir konuda) uğursuzluk

¹²³ Müslim, "Mesâcid", 280.

¹²⁴ Buhârî, "Tefsîr", 44/1.

¹²⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/794.

¹²⁶ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed Kastallânî, *İrşâdü's-sârif* (Mısır: el-Matbaatü'l-kübrâ el-emîriyye, 1323), 7/338.

¹²⁷ Müslim, "Birr", 28.

¹²⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/96.

¹²⁹ Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref Nevevî, *el-Minhâc fi şerhi Şahîhi Müslim b. Haccâc* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1392), 16/119.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/474.

¹³¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/98.

¹³² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/214.

1292 | Mehmet Ali Çalgan. Kur'an-Sünnet Bütünlüğü Bağlamında Kur'an Yolu Tefsirinde...

düşüncesi gelebilir ancak Allah bunu tevekkül ile giderir." şeklinde olabilir.¹³³ Görüldüğü üzere, yazarların çevirisinin hadisin mânâsı ile hiçbir alakası olmadığı gibi "ihtiyaçtan dolayı tiyereye (uğursuzluğa) başvurmak" ifadesinden ne kast edildiğini anlamak da mümkün değildir. Ayrıca, mezkûr hadis Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'inde geçmemektedir, yani hatalı bir tahrîc söz konusudur.

Nebe sûresi 21-28. âyetlerin tefsirinde "...Allah'ın rahmetinin her şeyi kuşattığını (A'râf 7/156), rahmetinin azabına üstün geldiğini, azabını geçtiğini (Buhârî, "Tevhîd", 15, 55; Müslim, "Tevbe", 14-16) bildiren âyet ve hadislere dayanarak..."¹³⁴ şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Bu ifadede bir kudsî hadisten naklen, "gazap" kelimesi yerine farklı bir mana taşıyan "azap" kelimesinin yanlışlıkla kullanıldığı fark edilmektedir.

Ahzâb sûresi 6. âyetin tefsirinde "Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ben bir kimseye kendinden, servetinden ve çocuğundan daha sevgili olmadığım sürece o, gerçek mânâda inanmış olmaz" şeklinde bir hadis nakledilmiş, kaynak olarak "Müslim, "İmân", 69-70" gösterilmiştir.¹³⁵ Ancak kaynak gösterilen iki rivâyette "Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki" şeklinde bir yemin yer almamaktadır. Ayrıca, söz konusu iki rivâyetin ilkinde aile, mal ve tüm insanlar, ikincisinde ise çocuk, baba ve tüm insanlar yer almaktadır. Dolayısıyla yazarların aktardığı metinle bu rivâyetlerin metni uyusmamaktadır. Son olarak, "gerçek mânâda" ifadesi hadisin metninde doğrudan yer almadığı, ancak hadisin doğru anlaşılması için gerekli olduğu için parantez içerisinde verilmelidir.

Enfâl sûresi 25. âyetin tefsirinde "Toplumda pislik çoğalırsa içlerinde iyiler bulunsa bile helâkten kurtulamazlar"¹³⁶ şeklinde bir hadis nakledilmiştir.¹³⁷ Hadisin tercümesinde geçen "pislik" kelimesinin bir parantez açılarak "mâsiyet (meşrû emir ve isteklere uymama)" tabiri ile izah edilmesi hadisi daha anlaşılır kılacaktır.¹³⁸

Zilzâl sûresi 7-8. âyetlerin tefsirinde "Bir yarım hurma veya bir güzel sözle olsun ateşten korunun!" (Buhârî, "Edeb", 34; "Zekât", 10; "Tevhîd", 36)" şeklinde tercüme edilen hadisin doğru çevirisi "Bir yarım hurma ile, bunu da bulamazsanız güzel bir sözle ateşten korunun" şeklinde olmalıdır.¹³⁹ Zira, görüldüğü üzere, hadisin metninde sunulan iki seçenektен ilkinin yapılamaması halinde bari daha da kolay olan diğer seçeneğin yapılmasına dikkat çekilmektedir.

Kâf sûresi 40. âyetin tefsirinde "Geceleyin uyanıp da [tesbîh, hamd ve tehlîl içeren bir dua eden], sonra da bağışlanmayı dileyen bağışlanır, dua edenin duası kabul edilir, abdest alanın (ve namaz kılanın namazı) makbul olur" şeklinde bir hadise¹⁴⁰ yer verilmiştir.¹⁴¹ İlgili kısmın (فَإِنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قَبِلَتْ صَلَاتُهُ) başındaki "fe" edatının hadise şöyle bir mana kattığı söylenebilir: Gece uyanan kişi hadiste geçen zikri söyler, dua eder, bunları takiben bir de abdest alır ve bu abdestle namaz kılar, namazı kabul edilir. Diğer bir deyişle, hadiste bahsi geçen ve tavsiye edilen davranışlar birbirinden bağımsız değildir, birbirini tamamlamaktadır. Buna göre tercüme şu şekilde düzenlenebilir: "Bir de abdest alır ve namaz kılar, bu namazı kabul olur."

Bunların dışındaki tercüme hatalarının bir kısmını şöyle özetleyebiliriz: Bir hadiste Hz. Ömer'e atfedilen bir davranışın Hz. Ebu Bekir ve Ömer'e beraber atfedilmesi,¹⁴² hadis metninde geçmediği halde Rasûlullah'ın eşlerinin heyecanlanıp sevinç gözyaşları dökmelerinin

¹³³ İzah için bk. *Avnu'l-ma'bûd*, 10/289.

¹³⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/458.

¹³⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/368.

¹³⁶ Buhârî, "Fiten", 4.

¹³⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/681.

¹³⁸ Müslim'in *es-Sahîh*'ini tahkik eden Muhammed Fuad Abdulkaki hadiste geçen حَبِطٌ kelimesinin mutlak mânâda mâsiyet mânâsında kullanıldığını ifade eder. bk. Müslim, "Fiten", 1.

¹³⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/670.

¹⁴⁰ Buhârî, "Teheccüd", 21.

¹⁴¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/113.

¹⁴² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/87. İlgili hadis için bk. Buhârî, "Tefsir", 49.

hadisin bir parçasıymış gibi sunulması,¹⁴³ “Şükreden bir kul olmayayım mı?” cümlesinin olumlu bir cümleye çevrilmesi,¹⁴⁴ “daha sevimli” yerine “daha değerli ve güzel” ifadesinin kullanılması,¹⁴⁵ “Rasûlullah okudu” yerine “okurdu” şeklinde çevrilmesi,¹⁴⁶ parantez içinde verilmesi gereken *peygamberler* ifadesinin metnin parçasıymış gibi verilmesi.¹⁴⁷

1.6. Hadislerin Hatalı İzahı

Bu kısımda önce hadislerin açık ve öz şekilde izah edildiği örneklere işaret edilecek, ardından hadislerin metinlerinde yer almayan bilgilere dayanarak veya iç bütünlüklerine uymayarak izah edildiği bazı hatalı örnekler incelenerek hadislerin doğru izahına işaret edilecektir.

Hadislerde geçen Hz. Peygamber'e verilen beyaz ve kırmızı hazinelerin ne olduğu,¹⁴⁸ adakta bulunulmasının tasvip edilmemesi,¹⁴⁹ Rasûlullah'ın kalbinin perdelenmesi ve tövbe etmesi,¹⁵⁰ zaruret döneminde yardımlaşma,¹⁵¹ Mülk sûresinin kabir azabından koruması,¹⁵² yüce Allah'ın Adem'i “kendi sureti üzere” yaratması¹⁵³ gibi konular yazarlar tarafından açık ve öz biçimde izah edilmiştir. Yazarların “Âlimleri peygamberlerin vârisleri olarak gösteren hadis (Buhârî, “İlim” 10), bilginin değeri yanında ilim adamlarının, bilgilerini insanlığın hayrına kullanmakla sorumlu olduklarına da işaret eder.”¹⁵⁴ şeklindeki izahları da yine gâyet öz ve anlamlıdır.

Bununla birlikte yazarların istihâre konusundaki şu görüşleri atf yaptıkları hadislerle uyumamaktadır: “İstihâre ... istişare ettikten sonra karar veremediği takdirde başvuracağı bir yöntemdir.”¹⁵⁵ Halbuki referans gösterilen hadislerde Rasûlullah'ın sahâbeye niyet edilen her türlü işte istihâre yapmalarını öğütlediği ve bunu istişarenin sonuçsuz kalması gibi bir şarta bağlamadığı görülmektedir.¹⁵⁶

Nisâ sûresi 1. âyetin tefsirinde yazarlar kadınları kaburga kemiğine benzeten hadisi şöyle izah etmişlerdir: “Havvâ'nın veya kadınların eğri kaburgadan yaratıldığını ifade eden hadisler, kadınlara erkeğin tabii (fitrî) olan ve değişmemesi gereken farklılıklarını ve özelliklerini anlatmak üzere yapılmış bir benzetmedir, mecazî bir anlatımdır. Nitekim bazı rivâyetlerde açıkça “Kadın kaburga gibidir” buyurulmuştur (Buhârî, “Nikâh”, 79, 80; Müsned, V, 151). Hadislere göre kadınları erkeklere benzetmeye, tabii özelliklerini yok etmeye kalkışmak, eğimli yaratılmış kaburga kemiğini düz hale getirmeye uğraşmak gibidir.”¹⁵⁷ Hadisin mecazi bir anlatım içerdiği, hakiki manada söylenmediği hususunda yazarlar isabetli bir izah yapmışlardır. Ancak hadisin manasına dair izahları isabetli değildir. Zira hadis kadınları erkeklere benzetmekle değil, kadınlarla iyi geçinme, onların erkek kadın her insanda olacak kusurlarını hoşgörme ile alakalıdır.¹⁵⁸ Buhârî mezkûr hadisi “Kadınlarla iyi geçinme” ve “Kadınlar hakkında iyiliği tavsiye” başlıklı bâblarda zikretmiştir. Ayrıca, hadisin başında Rasûlullah “kadınlar hakkında size iyiliği tavsiye ediyorum” buyurmuş, hadisin bir

¹⁴³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/381. İlgili hadis için bk. Buhârî, “Tefsir”, 33/4-5.

¹⁴⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/67. İlgili hadis için bk. Buhârî, “Tefsir”, 48/2.

¹⁴⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/63. İlgili hadis için bk. Buhârî, “Tefsir”, 48/1.

¹⁴⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/499. İlgili hadis için bk. Nesâî, “İftitâh”, 67.

¹⁴⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/589. İlgili hadis için bk. Buhârî, “Humus”, 1.

¹⁴⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/167.

¹⁴⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/730.

¹⁵⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/53.

¹⁵¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/60.

¹⁵² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/415.

¹⁵³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/647.

¹⁵⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/603.

¹⁵⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/216.

¹⁵⁶ Buhârî, “Teheccüd”, 25.

¹⁵⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/11.

¹⁵⁸ Geniş bilgi için bk. Ahmed b. 'Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz (Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1379) 9/252-4.

rivâyetinde eğer kemik zorlanırsa kırılacağı gibi kadın zorlanırsa boşanma meydana gelebileceğine dikkat çekilerek¹⁵⁹ eşler arası ilişkilerin müsamaha ve anlayışa dayanması gerektiğine işaret edilmiştir.

1.7. Hatalı Metin Tenkitleri

Bu başlıkta öncelikle yazarların kendi yaptıkları ya da başka bir kaynaktan naklettikleri ve isabetli olduğu düşünülen metin tenkidini örneklerine işaret edilecek, ardından isabetli olmadığı değerlendirilen bazı metin tenkidleri tahlil edilecektir.

Yazarlar, Ye'cüc ve Me'cüc'ün seddi delmeyi başaracaklarına ve Hz. Peygamber'in Hz. Zeynep ile evliliğine dair rivâyetlere İbn Kesîr'in yaptığı metin tenkidini aktarmışlardır.¹⁶⁰ Ayrıca, Garanik ismiyle bilinen asılsız kıssanın İslâmî esaslarla uyuşmadığına dair kendi görüşlerini paylaşmışlardır.¹⁶¹ Bu örneklerde sunulan metin tenkidlerinin isabetli oldukları değerlendirilmektedir.

Yazarlar Rasûlullah'a sihir yapıldığına dair Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahih*'inde de geçen hadise¹⁶² kaynak olarak sadece Kurtubî'nin tefsirini göstermişlerdir. Daha sonra, aralarında Zemahşerî de olan Mutezile alimlerinin ve son dönemde Muhammed Abdud ve Reşid Rıza'nın bu hadisi vahyin korunmuşluğunu belirten âyetlere aykırı olduğu gerekçesiyle kabul etmediklerini nakletmişlerdir. Devamlı, kendilerinin de bu rivâyete mütevatir olmadığı sebebiyle itibar etmediklerini kaydetmişlerdir.¹⁶³ Ancak, bu konuda genel kabul gören görüşe göre bir müddet devam eden bu sihir tebliğ vazifesine mani olmamış, hadiste de belirtildiği üzere sadece dünyevî bazı konularda kısmen etkili olmuştur.¹⁶⁴ Hadisin bu şekilde makul bir tarzda anlaşılma imkanı varken yazarların sadece Mutezile'ye ait görüşü nakledip genel kabul gören görüşün izahına yer vermemeleri, sonuç olarak da hadise itibar etmediklerini kaydetmeleri isabetli görünmemektedir.¹⁶⁵

Mâide sûresi 33-34. âyetlerin tefsirinde yazarlar önce âyetle ilgili olduğu düşünülen Ureyne kıssasını özetlerler. Buna göre, Ureyne kabilesinden bir grup insan Medine'ye gelmiş, hastalandıklarında Rasûlullah onları develerden yararlanarak iyileşmeleri için göndermiş, bu kişiler deve çobanlarını ağır işkencelerle öldürüp kaçınca yakalatılarak kendilerine kısas yapılmıştır. Yazarlar daha sonra, Râzî ve Ateş'i referans göstererek mezkûr hadise yönelik şu metin tenkidini aktarmışlardır: "bazı müfessirler, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Hz. Peygamber'in -suçları ne olursa olsun- insanları bu şekilde cezalandırmasını sağ duyununun kabul edemeyeceğini, bu rivâyetlerin âhâd rivâyetler olduğunu ve hangi maksatla ortaya atıldığının bilinmediğini ... söylemişlerdir... (Râzî, XI, 214; Ateş, II, 514)"¹⁶⁶

Öncelikle, böyle bir metin tenkidini kabul etmek mümkün değildir; zira Hz. Peygamber'in asıl rahmet peygamberi oluşu, kısasa hükmetmesini gerektirir. Mazluma merhamet etmeyip cânîye merhamet etmek, merhamet sayılmaz. Aynı mantıkla kısas âyetini de ilâhî rahmetle çelişkili bulup tenkit etmek gerekir. Ayrıca, hadislerin âhâd rivâyet yaftası ile hafife alınması da Kur'an-sünnet bütünlüğü açısından kabul edilemez bir yaklaşımdır. Zira zaten hadislerin neredeyse hepsi teknik olarak âhâd rivâyetlerdir, o halde bu mantıkla Kur'an'ın beyanı, sağlam ve güvenilir olmayan bu tür rivâyetlere bırakılmaz. Ayrıca, bu görüşlerin "bazı müfessirler... söylemişlerdir" diyerek sunulması ve araya giren bir cümlenin ardından Ateş'le birlikte Râzî'ye atıfta bulunulması son derece yanıltıcıdır ve ilmî emanetle

¹⁵⁹ Müslim, "Radâ", 59.

¹⁶⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 3/580, 4/386-7.

¹⁶¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/168-9.

¹⁶² Buhârî, "Tib", 46.

¹⁶³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/722.

¹⁶⁴ İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 10/226-7. Bu hadis hakkında geniş bir tahlil için bk. Kamil Çakın, "Peygamberimize Büyü Yapılması ile İlgili Rivâyetler (İdeoloji ile Realitenin Çatışma Alanına Bir Örnek)" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (2017), 25-54.

¹⁶⁵ Yazarların tevâtür gerekçesine ise aşağıda sünnetle ilgili konular bölümünde değinilecektir.

¹⁶⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/260.

bağdaştırılmaz. Zira, mezkûr görüşlerin hiçbiri Râzî'nin eserinde yer almamaktadır. "Bazı müfessirler" ibaresini kullanmak yerine bu metin tenkidi açıkça Ateş'e isnad edilmelidir. Son olarak, yazarların Ateş'in bu görüşlerine katılıp katılmadıkları ve bunları neden aktarma ihtiyacı hissettikleri açık değildir; zira bu görüşlerin okuyucuya nasıl bir fayda sağlayacağı anlaşılmamaktadır.

1.8. Sünnetle İlgili Bazı Konularda Problemler

Yazarların Nisâ sûresi 105. âyetin tefsirinde "İkinci derecede gerçeğin kaynağı sünnettir. Sünnet hem mâna ve hükmün Allah tarafından bildirilmesi hem de Hz. Peygamber'in, içinde ihtihada dayalı olanların da bulunduğu bütün tasarruflarının ilâhî kontrol altında bulunması bakımından bu özelliği taşımaktadır."¹⁶⁷ şeklindeki ifadeleri sünnet-vahiy ilişkisinin doğru tespiti açısından kıymetlidir. Bununla birlikte yazarların gerek Rasûlullah'ın teşrî yetkisini bildiren A'râf sûresi 157. âyetin tefsirinde¹⁶⁸, gerek en güzel örnek olduğunu bildiren Ahzâb sûresi 21. âyetin tefsirinde¹⁶⁹, gerek yüce Allah'ın gaybî dilediği elçisine bildireceğini belirten Cin sûresi 27. âyetin tefsirinde¹⁷⁰, gerekse sünnet-vahiy irtibatına gönderme yapan veya Allah Rasûlü'ne uymayı emreden pek çok diğer âyetlerin tefsirlerinde bu gibi sünnetle alakalı konularda bize göre doyurucu düzeyde izahat sunmadıkları dikkat çekmektedir. Halbuki kanaatimizce günümüzde güncel önemi hiç kalmamış bulunan zihâr ve fey gibi konuların her birine üçer sayfa ayırıp¹⁷¹ bunları fikhî açıdan geniş bir şekilde inceleyen yazarların günümüzde yaygın biçimde tartışma konusu yapılan sünnetin dindeki yeri, sünnet-vahiy irtibatı, Hz. Peygamber'in örnekliliği gibi konularda daha geniş biçimde bilgilendirme yapmaları okuyucu açısından daha faydalı olurdu.

Şûrâ sûresi 25. âyetin tefsirinde "... tövbe edenlerin her türlü günahının bağışlanabileceğini göstermektedir. Ancak, başka bazı deliller sebebiyle kul haklarına ilişkin günahlar bu kapsamın dışında görülmüş"¹⁷² şeklindeki ifadede başka bazı delillerden kasıt konuyla ilgili hadislerdir.¹⁷³ Bu hususu müphem bırakmak yerine, açıkça "konuyla ilgili hadisler sebebiyle..." dense sünnetin Kur'an'ı tahsisine bir örnek sunulmuş olunacak, böylece Kur'an-sünnet münasebeti netlik kazanacaktır.

Kâf sûresinin ilk âyetinin tefsirinde İbn Kesîr'in isrâiliyatı tenkidine uzun bir paragraf ayrılması¹⁷⁴ tefsirde sahîh hadislerin kullanılmasının gereğine vurgu bakımından önem arz etmektedir. İbn Kesîr söz konusu ifadesinde peygamberlerinden sonra aradan çok uzun zaman geçmesi, âlimlerinin kitaplarını tahrif etmesi gibi sebeplerle İsrâiloğulları'nda pek çok hurafelerin yayıldığını, ancak akıl yönünden imkansız olan ve yalan olduğu belli olan bu tip haberlerin nakledilmesinin doğru olmadığını belirtmiştir.¹⁷⁵

Felâk sûresi 4. âyetin tefsirinde yer alan "bilgi ve inanç konularında mütevâtir olmayan rivâyetlerin dayanak olamayacağı birçok Sünnî âlimin üzerinde birleştiği bir kural olup peygambere büyü yapıldığı iddiasının hem bilgi hem inanç alanlarıyla ilgisi bulunduğundan bu konuda mütevâtir olma değeri taşımayan rivâyetlere itibar edilmemesi gerekir"¹⁷⁶ şeklindeki ifade kanaatimizce problemlili olup yeniden düzenlenmesi gerekir. Şöyle ki, kelimâ âlim-

¹⁶⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/136-7.

¹⁶⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/605-606.

¹⁶⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/377.

¹⁷⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/481; 5/288-291.

¹⁷¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/262-4.

¹⁷² Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 4/748.

¹⁷³ Bu konuda geniş bilgi için bk. Mehmet Çimen, "Hadislerde Kul Hakkı İhlalleri (Mezalim) ve Çözüm Yolları", *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 15 (2021), 45-73.

¹⁷⁴ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/106.

¹⁷⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/106 (Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil ed-Dımaşkî İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur'âni'l-azîm*, thk. Yusuf Ali Büdeyvi - Hasan Semâhî Süveydan (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1434/2013), 4/155'den naklen).

¹⁷⁶ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/722.

1296 | Mehmet Ali Çalgan. Kur'an-Sünnet Bütünlüğü Bağlamında Kur'an Yolu Tefsirinde...

leri iman-küfür sınırını belirlemede haklı olarak tevâtür, yani haberin kesinlik şartını aramışlardır. Yani, böyle bir haberi inkar edenin dinden çıkması söz konusudur. Bu durum, mütevatir olmayan sahîh haberlerin, hele meşhur (fi hayyizi't-tevâtür) olurlarsa ya da Sahîhân'da nakledilme, ümmetin uygulamada kendisine başvurmuş olması gibi çeşitli karinelere desteklenirlerse, ilim ifade etme yönünden bir kıymet ifade etmediği, bunlara itibar etmeye gerek olmadığı gibi bir kanaate asla yol açmamalıdır. Tam aksine böyle bir karîneli haberin (*el-haberu'l-muhtef bi'l-karâin*) nazârî (araştırma neticesinde elde edilen) bir kesinlik taşıdığı ve bunu reddedenin tekfir olunmasa da dalâlete nispet edileceği yönünde görüşler mevcuttur.¹⁷⁷ Ancak yazarların alıntılanan ifadesini okuyan bir kişi, "iman-küfür sınırını belirleme" kaydı açıkça ifade edilmediği için konunun inceliğini kavrayamamakta, kabir hayatının gerçekliği gibi her türlü itikâdî konuda sahîh hadislerin dayanak olamayacağı, bir kıymet ifade etmediği gibi oldukça yanlış bir intiba edinebilmektedir.

Yazarlar hadislerin tenkit ve tahlilinde İbn Kesîr'in tefsirine zaman zaman atıfta bulunsalar¹⁷⁸ da atıfta buldukları diğer tefsirlere nispetle bunun oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Orta namazın ne olduğu konusunda yazarlar hadisçi olmayan Ebu Bekir İbnü'l-Arabî (öl. 543/1148) ve Şevkânî'den (öl. 1250/1834) alıntılar yaptıkları halde ilgili hadisleri ciddi bir tahlilden geçiren İbn Kesîr'den yararlanmamışlardır.¹⁷⁹ Halbuki aynı zamanda yetkin bir hadisçi olan İbn Kesîr, tefsirinde hadisleri ciddi bir şekilde sened ve metin tenkidine tabi tutmuş ve başarılı tahliller ortaya koymuştur. Bu sebeple, hadislerin sıhhat ve delâlet açılarından değerlendirilmelerinde mezkûr tefsirden daha fazla istifade edilmesinin faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Yazarların bazı hadis istihlamlarını lûgat mânâlarını çağrıştıracak şekilde kullanımları okuyucu açısından yanlış anlamalara sebep olabilmektedir. Mesela, "İbn Kesîr, ayakların meshedilmesine dair rivâyetleri garip bulmakta..."¹⁸⁰ şeklindeki ifade bu rivâyetlerin metinlerinde tuhafılık bulunması şeklinde anlaşılmaya müsaittir. Bunun yerine "...hadis tekniği açısından garip olarak değerlendirmekte..." ya da "...teknik anlamda hangi tabakada olursa olsun bir râvinin tek başına rivayet ettiği hadis anlamında garip..."¹⁸¹ şeklinde bir ifade bu kelimenin terim mânâsıyla kullanıldığını daha iyi ifade edebilir.

Sonuç

Kur'an Yolu meâl ve tefsir çalışmasının hadis kullanımı açısından ele alındığı bu makalede bir birinden farklı şekillerde esere yansıyan problemler tespit edilmiştir. Eserin yazarları arasında bir hadis uzmanının bulunmaması bu problemlerin ortaya çıkışında en önemli sebep olarak gösterilebilir. Hâlbuki böyle önemli bir çalışmada bir hadisçinin katkısının bu problemlerin önlenmesini sağlayacağı gibi Kur'an-sünnet bütünlüğünün çok daha iyi yansıtılmasında da önemli görev üstleneceği değerlendirilmektedir.

Çalışmamız Kur'an-sünnet bütünlüğünün önemini göstermekte ve âyetlerin doğru anlaşılmasında hadislerin son derece mühim bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bir âyetle alakalı olan hadislerin verilmemesi yahut eksik veya yanlış aktarılması halinde söz konusu âyetin yanlış anlamlandırılması/yorumlanması sonucunun doğduğu görülmüştür. Bu noktada ilgili hadislerin doğru tercümesi ve izahı, nakil ve istidlâl hatalarına düşmekten kaçınılması, aslî kaynaklardan yeterince yararlanma büyük önem arz etmektedir.

Hadislerin âyetlerin beyanında kullanılması, hadislerin izahı, ihtiyaç halinde hadis serhlerine başvurulması ve metin tenkidi gibi hususlarda problemler görülen örneklerin yanında ilgili bölümlerde işaret edildiği üzere isabetli örneklerin de bulunması eserdeki hadislerle ilgili bu kullanımlarda bir tutarsızlık görüntüsü vermektedir. Bu noktada tefsirin müellifleri

¹⁷⁷ Geniş bilgi için bk. Mehmet Özşenel, "İtikadi Konularda Haber-i Vâhidin Delil Olma Meselesi ve Kevserî'nin Konuya Bakışı", *Divân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 19/37 (2014), 175.

¹⁷⁸ Mesela Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/355.

¹⁷⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 1/377-8.

¹⁸⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/224.

¹⁸¹ Mücteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), "garîb", 102.

arasında esere yansıyan haliyle hadis kullanımı ile alakalı farklılıklar kendini hissettirmektedir. Makalede işaret edilen hataların yanında bu tutarsızlığın giderilmesi için de bir redaksiyonun gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Yanlış istidlâllere yol açan âmillere bakıldığında bir hadisin kendi bütünlüğü içinde değerlendirilmemesi (hadisin sadece ilk kısmının dikkate alınması), aynı konudaki hadislerin bütünlük içinde değerlendirilmemesi (sadece belli hadislerin dikkate alınması), bir hadisin doğru anlaşılması için şerhe müracaat etmeme, bir hadisin hatalı nakli gibi sebepler tespit edilmiştir.

Kulun tevbesi sebebiyle yüce Allah'ın memnuniyetine dair hadisin diğer bir hadisle karıştırılması ve karıştırılan hadisin metninde ilave bir hata yapılması müelliflerin bu hadisi yanlış hatırladıklarını ve söz konusu hadisi kaynağından teyid etmediklerini göstermektedir. Nakil problemleri başlığında yer verilen diğer pek çok örnekteki maddi hatalar dikkate alındığında, hadislerin mânayı etkileyecek şekilde yanlış naklinin incelenen eser için önemli bir problem teşkil ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tercüme problemleri değerlendirildiğinde bu problemlerin hadislerin kaynağından doğru okunmamasından (mesela bir kelimenin atlanması ya da hadiste olmayan ifadelerin eklenmesi) veya bazı tabirlerin (mesela "tıyere") doğru anlaşılmasında hadis şerhlerinden istifade edilmemesinden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Müelliflerin bazı hadislerin tenkid ve tahlilinde hadisçi olmayan müfessirlerin eserleriyle beraber bir hadisçi olan İbn Kesîr'in tefsirine de başvurularının ilgili hadislerin sıhhat ve delâletlerinin doğru tespiti bakımından önemli bir gereklilik olduğu değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada, tespit edilen hataların tashihi ve önerilerin hayata geçirilmesi amacıyla hadis uzmanlarından oluşan bir komisyonun eseri yeniden incelemesinin gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Bu durum herşeyden önce böyle yaygın ve muteber bir eserin yeni baskılarında bu hatalardan arındırılması bakımından önemlidir. Ayrıca oldukça geniş bir okuyucu kitlesinin ilgili meâl ve tefsir çalışması üzerinden Kur'an hakkında bilgi sahibi olduğu gerçeği göz önüne alındığında makalede ele alınan hususların dikkate alınması gerektiği açıktır. Ayrıca, hadis ilminin yanı sıra eserin tefsir ve kelimahâkiki açısından da incelenmek suretiyle ortaya konulacak olan tespit ve değerlendirmelerin eserin gelişimine katkı sağlayacağı mütalaa edilmektedir.

Şaşırtıcı bir husus, ilk baskısından beri zaman zaman bazı tashihler yapıldığı anlaşılma-
kla beraber bu kadar çok maddi hatanın bu kadar uzun süre dikkat çekmemiş/tashih edil-
memiş olmasıdır. Büyük emeklerle yazılmış olan bu öğretici ve faydalı eserin yapılacak olan
tashihlerle ülkemiz halkına daha nice seneler yararlı olması ümit edilmektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr. 45 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Apaydın, Yunus. "Karz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 05 Nisan 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/karz>
- Bilgin, Recep. *Bir Müfessirin Hadisçiliği Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Örneği*. İstanbul: Nobel Yayınları, 2019.
- Buhârî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl. *el-Câmi'u's-şâhîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. b.y.: Dârü Tavki'n-Necât, 1422.
- Çakın, Kamil. "Peygamberimize Büyü Yapılması ile İlgili Rivâyetler (İdeoloji ile Realitenin Çatışma Alanına Bir Örnek)" *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (2017), 25-54.
- Çimen, Mehmet. "Hadislerde Kul Hakkı İhlalleri (Mezalim) ve Çözüm Yolları". *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 15 (2021), 45-73.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdülakî. Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ahmed b. 'Ali. *Fethu'l-bârî bi şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdulaziz b. Abdullah b. Bâz. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mâ'rife, 1379.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin. *es-Siretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekka, İbrahim el-Ebyari, Abdülhafız Şelebi. Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil ed-Dimaşkî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Yusuf Ali Budeyvî – Hasan Semâhî Süveydan. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1434/2013.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadis ve'l-eser*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Maḥmûd Muhammed eṭ-Ṭanâhî. 5 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-'ilmiyye, 1979.
- Karaman, Hayreddin vd.. *Kur'an Yolu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *İrşâdü's-sârî*. Mısır: el-Matbaatü'l-kübrâ el-emîriyye, 1323.
- Köktaş, Yavuz. "Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri Adlı Eserde Hadis Olgusu ve Hadis Yorumları". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/1 (2004), 31-55.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref. *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Muslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392.
- Nesaî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünen*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebu'l-Matbuâti'l-İslâmiyye, 1406/1986.
- Özşenel, Mehmet. "İtikadi Konularda Haber-i Vâhidin Delil Olma Meselesi ve Keversî'nin Konuya Bakışı". *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 19/37 (2014), 169-187.
- Şahin, Sami. "Hak Dini Kur'an Dili Adlı Tefsirde Hadis Kullanımı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2008), 147-175.
- Tatlı, Bekir. *Kütüb-i Sitte'de İsrâ ve Miraç hadisleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Musa b. Dahhâk. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Mârûf. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Uğur, Mücteba. Hadis Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Yerkazan, Hasan. "Fî Zilâli'l-Kur'an'da Rivâyet Kültürü -İstatistiksel Kaynak Ve Sıhhat Analizi-" *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 85-106.
- Yılmaz, Muhammed. *Hadis Açısından Fahreddin er-Razi'nin Tefsir-i Kebir'i Üzerine Bir İnceleme*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.